

РЕЦЕНЗИЯ
ЗА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД НА ЕМИЛ ТРАЙЧЕВ СТОЯНОВ
„ТЪЛКУВАНЕТО НА СТАРОЗАВЕТНИТЕ ТЕКСТОВЕ
В НОВИЯ ЗАВЕТ”

ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА НАУЧНАТА СТЕПЕН
ДОКТОР НА ТЕОЛОГИЧНИТЕ НАУКИ

от проф. дфн Нина Димитрова

Първото впечатление от предлаганата на вниманието ни дисертация в областта на богословската херменевтика е за изключителната ерудираност на нейния автор, свидетелство за което е „разположената” на множество страници ползвана и цитирана литература. Вече при внимателния прочит на труда се оказва, че приведенният справочен апарат не е самоцелна демонстрация на компетентност – всяко от множеството заглавия „работи” – като подкрепа на тезата, като „диалог” на автора с други мнения или като обяснение и допълнение. Някои от многобройните бележки дори би могло да присъстват в самия текст, тъй като имат важно теоретично значение. Но авторът е предпочел едно „изчистено” и концептуално изследване, с подходяща за целите му структура и ясно и логично изложение.

Предговорът на дисертацията представя екзистенциалните (освен строго научните) мотиви на автора ù за заниманията с тълкувателните прийоми на новозаветните автори, обърнати към Свещеното Писание – желанието да даде своя принос в осъвременяването на живото църковно предание.

Уводът представя тематиката на дисертацията – отношенията между двата Завета, заявени като отношения на континуитет и дисконтинуитет, както и основния диференциращ фактор, видян в различните отношения между човека и Бога, от една страна, и помежду самите човечи, от друга. Направен е един кратък исторически преглед на различните разбирания за мястото на старозаветните текстове в Новия Завет, който, прицелен да подчертае органичната връзка между

двата Завета, звучи твърде актуално на фона на днешните многобройни опити за съживяване на древния гностицизъм в различни сфери на съвременната култура. Накратко е представена ситуацията от XX век (лично аз съжалявам, че представянето на емблематични богословски мнения като тези на Барт и Бултман се ограничава почти само с посочването им, както и с подчертаването на философските предпоставки за техните концепции) с обобщението, че всяко поколение и всеки вярващ е призван да даде собствен отговор относно личността на Богочовека Христос, положил основата на христологичната херменевтика на Стария Завет.

В увода е обоснована и предложената структура от две части, първата от която проследява процеса на херменевтичното изкуство в предходния и съвременния на Новия Завет свят, а следващата е посветена съответно на авторите на книгите на Новия Завет и на начина на присъствие в тях на Стария Завет.

Текстът, който се фокусира върху тълкувателното предание през епохата на Новия Завет, е същевременно и проникновено изследване на взаимоотношенията едновременно на антагонизъм и съ-съществуване на трите големи идейни свята – юдейския, гръцкия и римския; изследване, което осигурява един важен компаративистки поглед върху идентичността и различията на новозаветните послания с наличните тогава други религиозни и мисловни движения. Именно такова разбиране за идейно-културния контекст единствено е в състояние да открие уникалния и неповторим характер на новозаветните писания, отразяващи уникалното и неповторимо събитие на навлизането на Бога в историята.

Изследването на историко-културния контекст, в който се ражда Новият Завет, започва с коментиране на огромната книжнина по въпроса за възникването на християнството, като тук проличава компетентността на проф. Трайчев да се „справи“ с нея и да я изложи синтетично, така че читателят да добие пълноценна представа за различните авторски подходи, без да се „загуби“ в този поток. Изобщо, синтетичното представяне на множеството обговаряни в дисертацията схващания, умението да се открие същината на изказваното

мнение, ясното съпоставяне на различни тези от изобилната литература, е несъмнено достойнство на предлагания труд, извявано в целия текст.

Следват три конкретни проучвания на херменевтичното изкуство в древността: в гръцкия, юдейския и елинистичния свят. Ясно отличима е и философската вещина на проф. Трайчев в анализа му на гръцкия λόγος, в проследяването на неговата семантика у Хераклит, Платон, Аристотел и т. н., както и изобщо върху потенциите на *словото* за тълкувателно действие. Нещо повече, тълкуването на *словото* е представено като същината на древногръцкото философстване – път към истината на битието. Проф. Трайчев подчертава онтологичния и антропологичния аспект на λόγος-а: „Тълкувателният процес е върховно изискване на словото, с което е надарен само човекът и се отнася до самото му битие” (с. 38). Поставеният в дисертацията акцент върху древногръцкото слово е много важен, хвърлящ мост към гръцката патристика, докосващ се до щекотливия проблем за отношението между гръцката философия и християнското Откровение.

Впечатляващ е последвалият експертен анализ на юдейското тълкувателно предание като цяло. Изследването показва как пророческото слово е едновременно и херменевтика, и творчество на свят, на историческа реалност. Проследено е равинското предание с неговите 7 тълкувателни правила (както и последвалите ги по-късни други „практични” правила). Те са представени с особена прецизност, благодарение на което става очевидна разликата между тях и христологичната херменевтика, на изясняването на чиито принципи са посветени основните усилия в изследването. Авторската позиция е категорична – „нито Иисус Христос, нито св. Апостол Павел могат да се вместят в някоя традиция на юдаизма” (с. 79).

Юдейското тълкуване в елинистичния свят – опитите за синкреза между *Атина* и *Йерусалим*, са тема на по-нататъшния ход на разсъждения в дисертационния труд. Изследването се занимава с начините на съприкосновение между двата свята – елинския и юдейския, съответно между двете големи мисловни традиции, намерило израз в съчиненията на Филон Александрийски и неговия специфичен – различен от равинския – тип алегоризъм. Коментирани са

и намерените през 1947 г. „свитъци от Мъртво море” – ръкописите на Кумранската община, проникнати от особена месианско-есхатологична нагласа. Независимо от тази доминантна есхатологична перспектива обаче, според дисертанта остава недоказана категоричната връзка и зависимост между дейците от Кумранската община и новозаветните писатели, особено предвид същностната разлика между двата типа есхатологизъм.

Въпреки посоченото несъмнено влияние на елинизма като цяло върху формирането на църковното тълкувателно предание, изводът на проф. Трайчев определя последното като принципна новост. На него – христорогичното тълкуване на Стария Завет от новозаветните писатели, е посветена втората, по-значителната част от дисертацията.

Патосът на втората част е именно открояването на тази принципна новост (в сравнение с всички анализирани дотук херменевтични практики) и разкриването на новите – христорогичните – херменевтични принципи. Направена е уговорка, която ограничава обема на изследването до най-характерните книги от Новия Завет, в които са приложени тези нови херменевтични принципи – четирите евангелия, посланията на св. апостол Павел, „съборните” послания. Логично тази част от изследването започва с разясняването на отношението на Иисус Христос към Стария Завет като начало на християнското библиейско тълкуване. Показано е как критичността на Иисус Христос към равинската тълкувателна традиция не е насочено към премахването на Закона като цяло, а към неговия завършек и изпълнение, олицетворени от самия Месия. Свидетелствайки за своите несъвършенства, Старият Завет посочва и необходимостта от собственото си изпълнение. Чрез позицията на Иисус Христос най-ясно се откроява единството на Божието слово, най-пълно се потвърждава органичната връзка между двата Завета, като същевременно се показва и принципната другост на реда, въведен от Новия Завет – това са обосноваването дотук изводи на дисертационния труд, прицелен тъкмо в аргументацията на тази теза. Диалектичното отричане/утвърждаване на Стария завет, предприето от Иисус Христос, намира своето компетентно изяснение на страниците на предлаганото изследване. По-нататъшна аргументация основната

теза както за единството на библейското слово, така и за надхвърлящото стария закон „ново законодателство” намира в последвалия анализ на четирите евангелия. След като е изтъкната общата позиция на четиримата евангелисти – тълкуването на Стария Завет като пророчески текст, свидетелстващ за Новия, са коментирани нюансите в писанията на Матей, Марк, Лука и Йоан по отношение именно на нагласите им към Стария Завет. Един от акцентите на автора е поставен върху трудната разбираемост на Новото Слово (дори от учениците Му) – поради вкоренените мисловни стереотипи. Трудността иде оттам, че христологичното тълкуване на Стария Завет е в основата си *духовно* – и с това – радикално ново тълкуване.

На продължението на делото на Иисус Христос от св. апостол Павел като тълкувател на Стария завет е посветена следващата част от дисертацията. Фокусът на вниманието е върху новата херменевтична диалектика, насочена към духа („защото буквата убива, а духът животвори”), утвърждавана от св. апостол Павел. Дисертантът е показал как тълкувателният метод на св. апостол Павел, определен като *типологичен*, е насочен не към премахване, а към преобразяване на Закона. Четирите вида типологично тълкуване, практикувани от Павел, в съвкупността си съставят цялостно ново виждане на Стария Завет – в христологична светлина. Чрез приложения христологичен подход от страна на апостола Старият Завет ни се явява в непреходната си ценност.

Важна част от дисертационния труд е отредена и на Посланието до евреите (със спорно авторство) – като един от най-„мъчните” текстове на Новия Завет. Прецизността на анализа тук безспорно е едно от значителните достойнства на изследването. Показано е как този текст се вписва в изградената традиция на христологично тълкуване на Стария Завет, затвърждавайки я на свой ред и по свой начин.

Последният обект на изследователския интерес на проф. Трайчев са „съборните” послания на св. апостол Петър – като текстове с особено ясно изявено христоцентрично разбиране на пророческото слово на Стария Завет. С това дисертационният труд, замислен да открий почитта на древната Църква към

Стария завет като „живо Божие обещание, което се изпълнява в настоящето” (както се казва в заключението), завършва.

И така, на вниманието ни е предложен труд с несъмнени теоретични достойнства в областта на библеистиката. Същевременно позицията на автора, навсякъде категорично изразена, свидетелства и за екзистенциалния му ангажимент с тази фундаментална проблематика. Изцяло съм съгласна с формулираните в автореферата основни приноси моменти на дисертационния труд – те са реални и значими.

Авторефератът вярно отразява съдържанието на дисертационния труд. Представени са и други текстове, допълващи общата картина на разностранните интереси на проф. Трайчев в избраната от него научна област.

Нямам общи публикации с дисертанта.

Въз основа на цялостното ми убеждение, че предложената дисертация „Тълкуването на старозаветните текстове в Новия Завет” напълно отговаря на всички изисквания за получаването на научната степен „доктор на науките”, убедено предлагам на уважаемото научно жури да я присъди на неговия автор, проф. Емил Трайчев Стоянов.

2. 03. 2013

Подпис: